

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Петрова Володимира Степановича
на тему «Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення
господарського суду»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-
процесуальне право

Актуальність теми дослідження. Виконання рішення суду є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України (стаття 124 Конституції України). Без забезпечення судового сприяння та контролю за виконанням рішень судів неможливо досягти основного завдання господарського судочинства – належного захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин.

За статистикою в Україні виконується лише до 20% судових рішень (для порівняння у європейських країнах виконується від 70 до 90% судових рішень, зокрема, у сусідній Польщі цей показник досягає 80 %). Низький рівень виконання судових рішень впливає на інвестиційну привабливість країни, а тому посилення гарантій належного виконання судових рішень є первісним завданням судово-правової реформи в Україні.

На сьогодні покращення процедури виконання судових рішень, зокрема, господарських судів пов'язується із реформуванням виконавчої служби та запровадженням інституту приватних виконавців, але при цьому не враховується те, що значний потенціал посилення державних гарантій виконання рішень судів має удосконалення контрольних функцій судів у сфері виконання судових рішень. Про це свідчить хоча б те, що у статті 129-1 проекту змін до Конституції у частині правосуддя, який попередньо схвалено

Верховною Радою України, передбачено, що «держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд». У цьому контексті важливим стає належне процесуальне забезпечення функцій судових органів щодо сприяння сторонам у виконанні рішень судів, одним із вагомих складових якого виступає зміна способу й порядку виконання рішення суду.

Виконання рішення господарського суду безпосередньо пов'язане із процедурою розгляду справи по суті. Водночас, наявність нових суб'єктів - виконавчої служби чи третіх осіб, права та інтереси яких зачіпаються у процесі виконання, потреби реалізації процесуальних запобіжників від свавільної зміни первісного судового рішення у процесі зміни способу і порядку виконання рішення суду, у тому числі при розстрочці чи відстрочці виконання, актуалізують питання про виокремлення провадження щодо розгляду заяв про встановлення та зміну способу і порядку виконання рішення господарського суду. Норм однієї статті 121 ГПК України для встановлення усіх особливостей відповідних процедур явно недостатньо, що обумовлює численні проблеми у судовій практиці.

У господарському процесуальному законодавстві України у цій частині існують колізії та прогалини, зокрема, не визначено підстави зміни способу і порядку виконання рішення господарського суду, недостатньо розмежовані повноваження судових органів та органів виконавчого провадження у сфері примусового виконання, процедури розгляду заяв про встановлення та зміну способу і порядку виконання рішень судів не повною мірою дозволяють забезпечити судове сприяння та контроль суду за виконанням винесених ним рішень тощо. У сучасній науці господарського процесуального права спеціальні дослідження цієї проблематики також відсутні. З огляду на це актуальність обраної В.С. Петровим теми дослідження є безсумнівною.

Про практичну та наукову актуальність проведеного В.С. Петровим дослідження свідчить також його зв'язок з науковими програмами: робота виконана відповідно до плану науково-дослідної програми Національного

університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр., державний реєстраційний номер 011U0006H, у межах якої автором опрацьовано питання встановлення та зміни способу виконання рішення господарського суду.

Новизна результатів наукового дослідження полягає в тому, що вперше після кодифікації господарського процесуального законодавства України на основі системного, комплексного дослідження розроблено науково-практичні положення щодо реалізації законодавчих положень про встановлення та зміну способу і порядку виконання рішення господарського суду.

В роботі містяться нові теоретичні положення щодо поняття, основних елементів та особливостей встановлення та зміни способу і порядку виконання рішення господарського суду як самостійної форми судового провадження, конкретизовано підстави зміни способів виконання рішення господарського суду, запропоновано системний підхід до розмежування компетенції судових органів та виконавчої служби щодо забезпечення примусової сили судового рішення, аргументовано пропозиції з удосконалення господарського процесуального законодавства в цій частині.

Більшість сформульованих в дисертації висновків заслуговують на підтримку, зокрема:

розмежування способу та порядку виконання рішення господарського суду як родового та видового понять, коли під способом виконання рішення господарського суду розуміється захід примусового виконання рішення суду, що може бути встановлено і змінено лише судом, виходячи з вимог, заявлених під час судового розгляду, та обставин справи, що спрямовано на повне та правильне виконання судового рішення для відновлення та захисту порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу стягувача; а під порядком виконання – процедура виконання встановленого судом способу захисту порушеного або оспорюваного права (законного

інтересу), що передбачає строки, черговість, місце, послідовність та інші складові дій боржника та/або третіх осіб щодо виконання рішення суду, а також форму закріплення пов'язаних із такою процедурою прав та обов'язків учасників виконавчого провадження і наслідків їх здійснення (с. 9, 23, 42-44);

виділення основних критеріїв, якими повинен керуватися суд при зміні способу і порядку виконання рішення суду: спрямованість на встановлення нового механізму реалізації рішення суду, що може створити кращі правові умови для задоволення первісної вимоги; не потребує нового дослідження обставин справи, залучення нових осіб чи повернення до інших стадій розгляду справи по суті спору, крім встановлення обставин неможливості чи утруднення виконання рішення суду та оцінки правомірності нового способу виконання; новий спосіб чи порядок виконання рішення суду відповідає способу захисту, визначеному судом у первісному рішенні, є найменш обтяжливим для боржника та відповідає критеріям адекватності, справедливості, пропорційності, виконуваності та добросовісності сторін, розрахований на швидке й ефективне виконання рішення суду (с. 10, 110);

кваліфікації підстав розстрочки або відстрочки виконання рішення господарського суду, зокрема, наявність обставин, що ускладнюють або унеможливають виконання судового рішення; обґрунтування заявником строку усунення; встановлення добросовісності дій заявника; врахування принципу пропорційності і взаємних інтересів учасників процесу (с. 136, 184);

обґрунтування потреб врахування при прийнятті рішення по господарській справі можливості його фактичного виконання способом, про який просить позивач, з урахуванням об'єктивних обставин (с. 118, 159, 179);

обґрунтування неможливості визначення у судовому рішенні альтернативного способу виконання у зв'язку із суперечністю принципу правової визначеності та правомірності рішень, які визначають такий спосіб захисту, котрий передбачає множинність способів виконання (с. 11, 83-93).

Із визначеними автором завданнями і функціями логічно пов'язана і пропозиція щодо доповнення положень ст. 121 ГПК нормою про право суду скасовувати відстрочку/розстрочку виконання при наявності обґрунтованих на те вимог стягувача або боржника (с. 129, 138, 186).

Вагому наукову цінність мають висновки автора про напрями подальшого оптимізації господарського процесу, в тому числі позбавлення права виконавчої служби та суду ініціювати питання про зміну способу та порядку виконання рішення господарського суду шляхом уточнення положень ГПК України (с. 76).

Слід підтримати позицію дисертанта про винятковість вирішення питання про відстрочку чи розстрочку виконання рішення суду на стадії прийняття судового рішення – лише за умови визнання боргу відповідачем та надання сторонам процесуальних прав щодо доведення та спростування обставин, на які посилається відповідач у заяві про розстрочку чи відстрочку виконання рішення господарського суду. З метою забезпечення однаковості судової практики із цього питання цілком слушною є пропозиція дисертанта внести відповідні зміни до ГПК шляхом доповнення новою статтею 78-1 (с. 97, 186).

Слід відзначити й плідне опрацювання автором зарубіжного процесуального законодавства із питань встановлення та зміни способу і порядку виконання рішення суду. Зокрема, можна сприйняти пропозиції щодо запозичення зарубіжного досвіду, зокрема Німеччини, у частині правового забезпечення примусу до виконання обов'язку у натурі з урахуванням потреб збалансування прав та обов'язків сторін в процесі такого виконання (с. 173, 180); досвід Австралії щодо поширення на третіх осіб, які мають зобов'язання перед боржником чи зберігають його майно, права ініціювати судовий розгляд питання про відстрочку чи розстрочку виконання рішення господарського суду, зміну способу чи порядку виконання такого рішення, якщо це зачіпає інтереси заявника чи впливає із відносин між цією

особою та боржником (с. 12, 51-53). Ці висновки можуть бути використані при вдосконаленні ГПК України.

Наукові висновки, положення та рекомендації, що містяться в дисертації В.С. Петрова, **із достатньою повнотою відображені** у 12 публікаціях, з яких 4 - у фахових наукових виданнях України та одна – у зарубіжному виданні.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження підтверджується проведенням дисертантом аналізом господарського процесуального законодавства України, спеціальної літератури з тематики дослідження, практики Європейського суду з прав людини, правозастосовної практики господарських судів та Верховного Суду України (усього 190 найменувань). Результати дослідження апробовані дисертантом на 6 науково-практичних конференціях та круглих столах, опубліковані в якості узагальнення практики застосування відповідного законодавства господарським судом Одеської області на відповідному сайті.

Теоретичне і практичне значення результатів проведеного дослідження полягає в тому, що отримані наукові результати доповнюють теорію господарсько-процесуального права, можуть бути використані для вдосконалення чинного господарського процесуального законодавства, а також в практичній діяльності господарських судів. Основні положення дисертації можуть бути використані при підготовці науково – практичних видань та методичних рекомендацій для юристів – практиків, викладачів та студентів юридичних вузів, зокрема, при викладанні курсу «Господарське процесуальне право».

Як свідчать додатки до дисертації, результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» та діяльність господарського суду Одеської області.

Зауваження за змістом дисертації. Підтвердженням належного теоретичного рівня проведеного В.С. Петровим дослідження є наявність в

роботі окремих висновків, що можуть бути підґрунтям повноцінної наукової дискусії, деякі положення дисертації потребують уточнення.

На наш погляд, автором неточно визначений об'єкт дослідження. В дисертації (с. 7) та авторефераті (с. 2) визначено, що об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають в процесі встановлення та зміни способу й порядку виконання *актів господарського суду*. В науці господарського процесуального права під судовими актами розуміються рішення, постанови або ухвали, які виносяться господарськими судами, а також Верховним Судом України у межах їх компетенції при розгляді справ задля фіксації процедури розгляду справ (ухвали) і оформлення його правових наслідків. З огляду на це об'єкт дослідження є ширшим, оскільки питання, пов'язані із встановленням та зміною способу і порядку виконання інших судових актів (ухвал), в роботі не розглядаються і будь-яких застережень з приводу цього немає.

Автор вважає за необхідне «виділення провадження з виконання рішення господарського суду у господарському процесі України як цілісної процесуальної форми, якій притаманні самостійні цілі, учасники, строки, процесуальні особливості та форми документообігу у порівнянні із розглядом справи по суті» (с. 9, 97, 148). Це положення потребує уточнення. Процесуальною формою не може визнаватися *вид* провадження. Те, що стаття 4² Господарського процесуального кодексу має назву «Форми судового процесу», не змінює сутності визначених в ній позовного провадження та провадження у справах про банкрутство як *видів провадження*. Що стосується процесуальної форми як такої, то вона є єдиною для господарського судочинства: єдина процесуальна форма і процесуальне законодавство, що регулює порядок розгляду і вирішення господарських спорів є однією з конститутивних ознак господарської юрисдикції (так само, як, наприклад, єдина цивільна процесуальна форма – для цивільної юрисдикції). Виконавче провадження (провадження з виконання рішення господарського суду) є складовою господарського

процесу, його завершальною стадією, на що вказує сам дисертант, тому навряд чи у нього є *самостійні* цілі; принаймні, їх слід було б обґрунтувати.

Дисертантом запропоновано класифікацію способів виконання рішень судів на групи залежно від спрямованості примусу (с. 5 автореф., с. 42-43), серед яких – способи «щодо встановлення певного змісту правовідносин». Позови про визнання та позови про присудження займають самостійне місце в класифікації позовів і характеризуються, серед іншого, тим, що предметами цих позовів є або способи захисту, пов'язані з констатацією наявності або відсутності спірних прав або інтересів (тобто спірного матеріального правовідношення), або щодо встановлення, зміни чи припинення спірного правовідношення. Відповідні позовні вимоги можуть бути поєднані, а можуть бути і не поєднані із вимогами про присудження. В останньому випадку найбільш очевидним виявляється те, що такі рішення не можуть бути виконані примусово. Тому слід уточнити, про який примус і який спосіб виконання йдеться в наведеній вище класифікації. Автор справедливо стверджує, що судова практика насичена прикладами судових справ, рішення за якими неможливо виконати (с. 179). Втім причина цього полягає, на наш погляд, не лише в тому, що способи захисту не співвідносяться із способами виконання, як зауважує дисертант, а в тому, що, по-перше, судові рішення не є авторитетним для суб'єктів господарювання, по-друге, в штучності багатьох «способів захисту», які проникають в судову практику (до речі, сам автор ставиться прихильно до таких позовів, як визнання права вимоги, наприклад, визнання зобов'язання на внесення орендної плати та інших періодичних платежів – с. 158, 159).

Співвідношення способів виконання рішення суду та способів захисту права є одним з питань, з яким безпосередньо пов'язаний предмет дослідження.

Як відомо, проблеми вибору способу захисту права є актуальною і активно дискутується в професійному середовищі. Розглядаючи проблему способу захисту права, дисертант зазначає, що «позивач може скористатися

способом захисту порушеного права, що не передбачений законодавством, але встановлений у договорі, не кажучи вже про випадки вибору судом способу захисту, не передбаченого законом та договором, відповідно до новітньої практики Верховного Суду України. Дещо застарілими у цьому контексті є положення ст. 20 ГК України, що дозволяє застосовувати лише ті способи захисту, що прямо передбачені в законі» (с. 33)¹. При цьому, як уявляється, поза увагою залишається особа відповідача: те, що для позивача є способом захисту, для відповідача буде мірою (майнової) відповідальності (принаймні, якщо заявляється позовна вимога про присудження). І в такому випадку ми входимо в достатньо напружену правову «зону»: чи існує тоді правова визначеність для відповідача, адже можливість передбачити правові наслідки своєї поведінки повинна існувати для всіх учасників господарського обороту. Дисертант зауважує, що проблема застосування способу захисту, який не передбачений законом або договором, потребує окремого розгляду². Але це не завадило йому стверджувати, що, оскільки способи захисту не обмежені законодавчо [хоча законодавством вони якраз і обмежені, лише практика ВСУ складається інакше, - О.Б.], то і «перелік способів виконання рішення суду також законодавчо не обмежений, встановлюється судом в межах заявлених вимог і обраного способу захисту порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу» (с. 34). Принаймні, необхідно було б запропонувати критерії, за якими суд може обирати на власний розсуд якісь способи захисту та способи виконання рішення суду.

Крім того, про спосіб захисту автор говорить як про правову суть рішення суду, а про спосіб виконання - як про його гарантійний механізм, *причому спосіб виконання може безпосередньо у рішенні суду не визначатися* [курсив наш, - О.Б.], але впливати із загальних засад виконавчого провадження та виступати змістовним елементом надання рішення суду

¹ В такому випадку і норми ст. 16 ЦК можна визнати «дещо застарілими».

² Поряд з цим, автор використовує термін «*неправильний спосіб захисту*», хоча за такого підходу практично його неможливо розмежувати із способом, який законом не передбачений.

характеру виконуваності (с. 34-35, 183). Водночас, спосіб і порядок виконання судового рішення автор називає його *імперативними* складовими. І в науковому положенні, що складає новизну першого рівня, зазначено, що способом виконання рішення господарського суду розуміється захід примусового виконання рішення суду, що *може бути встановлено і змінено лише судом*.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. З огляду на це основа правового статусу будь-якого органу законодавчої, виконавчої та судової влади утворюється шляхом дозвільного типу правового регулювання: дозволено лише те, що прямо передбачено законом. Законом «Про виконавче провадження» визначено, що це провадження як завершальна стадія судового провадження є сукупністю дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), *які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом та іншими актами законодавства*. Тому слід уточнити, яким чином забезпечується конституційний принцип законності в діяльності виконавчої служби, якщо в судовому рішенні спосіб виконання рішення не зазначений.

Слід погодитися із автором в тому, що «альтернативне рішення, не дивлячись на те, на чому воно ґрунтується: на альтернативності способу захисту чи альтернативності способу виконання, факультативності цих категорій, – порушує принцип правової визначеності, а тому не може застосовуватися» (с. 91). Проте висновок про те, що «альтернативні вимоги позивача не суперечать вимогам процесуального порядку, якщо вони відповідають вимогам ГПК щодо поєднання позовних вимог» (с. 5 автореф., с. 11) є навряд чи вдалим як редакційно, так і змістовно, адже практична цінність такого об'єднання таких позовних вимог в роботі, на наш погляд, не

доведена, так само, як і впровадження в процесуальне законодавство та практику факультативних вимог. Крім того, некоректним є авторське пояснення альтернативних та факультативних вимог через категорії альтернативного та факультативного зобов'язання.

Загальний висновок по дисертації.

Здійснене В.С. Петровим комплексне дослідження порядку встановлення та зміни способу і порядку виконання рішення господарського суду в господарському процесі дозволило розробити нові теоретичні засади судового сприяння примусовому виконанню і запропонувати зміни до норм законодавства з метою підвищення ефективності виконання рішень господарських судів відповідно до завдань господарського судочинства та реальних економічних відносин.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Петрова Володимира Степановича. Дисертація В.С, Петрова «Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення господарського суду» характеризується належним теоретичним рівнем, свідчить про ґрунтовне володіння автором предметом дослідження, в тому числі практичних проблем, що виникають в правозастосовній практиці господарських судів. Робота є оригінальною науково-дослідною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу - обґрунтування напрямів господарсько-процесуального забезпечення встановлення та зміни способу і порядку виконання рішення господарського суду, що має суттєве значення як для науки господарського процесуального права, так і для підвищення рівня захищеності прав та законних інтересів сторін господарського процесу.

Автореферат та наукові публікації повністю відображають основні положення та результати проведеного дослідження.

Вищезазначене дає підстави для висновку про те, що дисертаційну роботу «Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення господарського суду» виконано відповідно до вимог пунктів 9, 11 «Порядку

присудження наукових ступенів», а її автор Петров Володимир Степанович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу правового забезпечення
ринкової економіки

НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

О.А. Беяневич

Підпис Беяневич засвідчую
Помічник директора з
організаційно-кадрової роботи
Рищенко С.В.